

LA DEMOGRAFIA BAIXMEDIEVAL CATALANA: ESTAT DE LA QÜESTIÓ I PROPOSTES DE FUTUR

per

Gaspar Feliu
(UNIVERSITAT DE BARCELONA)

En el seu magnífic balanç de la historiografia catalana recent, Antoni Riera¹ dedica un minso espai a parlar dels estudis sobre demografia a la primera meitat dels anys 90: de fet es redueix a citar el treball de síntesi de Joan F. Cabestany i l'estudi de Bautier sobre Vic.² El resultat és l'apartat més curt de tots els que dedica als diferents camps de la historiografia. Donat que l'estudi de Riera només abraça cinc anys, es podria tractar d'un estiatge puntual, però no és així: la demografia medieval engança molt poc.

Sembla com si, un cop publicats els grans fogatges,³ obtingudes les sumes corresponents i acomplerta la il·lusió de cadascú de trobar els habitants del seu poble, ja no hi hagués res més a fer. O el que hi ha a fer espanta: un material voluminós, incomplet amb errades abundants, amb repetits canvis en la demarcació de base, amb una llarga i fosca, però imprescindible, feina d'identificació de noms que, si a la font poden resultar desconeguts o incomprendibles, encara ho resulten més en alguna de les publicacions disponibles. Tot plegat no anima gaire als investigadors preocupats bàsicament

---

¹ A. RIERA i MELIS, «La historia medieval en Cataluña (1990-1995). Un balance breve de las últimas investigaciones», *Anuario de Estudios Medievales*, 27-1 (1997), pp. 501-567; la demografia es tracta a la p. 514.

² J.F. CABESTANY, «La crisi demogràfica dels segles XIV i XV», a *Història de Catalunya Salvat*, Barcelona, Salvat eds., 1978, Vol. III, pp. 166-171; R.-H. BAUTIER, «Un nouvel ensemble documentaire pour l'histoire des pestes du XIVe siècle: l'exemple de la ville de Vic en Catalogne», *Ausa*, 124 (1990), pp. 31-52.

³ Vegeu-ne el llistat *infra*.

per *fer curriculum*, per trobar temes innovadors i de ressò que reclamin més imaginació en les tesis (i sovint en les conclusions) que solidesa documental.

Hi ha però encara un segon fet que explica l'allunyament dels medievalistes respecte a la demografia: la demografia medieval té un rendiment molt inferior a la d'altres èpoques històriques, per a les quals es pot comptar amb millors sèries i un instrumental científic que fa que l'*artesanía*, virtut de la necessitat per a l'estudiós de la demografia medieval, sembli manca de preparació. De fet la demografia s'ha consolidat com a disciplina científica exempta que, sense abandonar un fort component històric, ha desenvolupat una àmplia panòplia teòrica i tècnica, per desgràcia gairebé tota ella inaplicable a les fonts medievals. De manera que els medievalistes s'han sentit molt còmodes considerant que l'estudi de la demografia és cosa dels demògrafs o dels historiadors de la demografia, mentre que aquests deixen de banda una documentació que no admet el *seu* instrumental i en canvi reclama bons coneixements en *altres* tècniques.

Tot i això, alguna cosa s'ha anat fent i no falten intents aïllats de trobar millors eines per a l'examen de la demografia medieval. Apart dels treballs citats per Riera i de la publicació de fogatges, que veurem més endavant, les obres principals sobre la demografia baixmedieval catalana⁴ són la comunicació de Josep Iglésies al IV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (1957)⁵ i el seu treball de 1966 sobre com es feia un fogatge,⁶ el resum de Joan F. Cabestany a la *Història de Catalunya Salvat*⁷ i altres treballs d'aquest autor.⁸ Com a estudis posteriors només puc citar la revisió de Pere Ortí sobre els fogatges de la dècada de 1360, amb un interès més fiscal que

⁴ Prescindeixo de les mencions en obres generals o en històries locals.

⁵ J. IGLÉSIES, «El poblament de Catalunya durant els segles XIV i XV», *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Cagliari, 8-14 de diciembre de 1957*, Madrid, Dirección General de Relaciones Exteriores, 1959, pp. 247-270. Cal tenir en compte que en aquest moment Iglésies encara considerava com de 1359 el fogatge de 1378; per tant només es pot utilitzar amb molta cura.

⁶ J. IGLÉSIES, «Com es feia un fogatge», *VIII Asamblea Intercomarcal d'Estudiosos. Montblanc, 1966*, Granollers-Barcelona, 1967, pp. 75-94. Deixem de banda altres estudis d'Iglésies que són poca cosa més que la recollida de les xifres dels fogatges per un àmbit comarcal determinat.

⁷ J.F. CABESTANY, *La crisi demogràfica...*, cit., pp. 166-171.

⁸ J.F. CABESTANY I FORT, «La geografia de les propietats de Poblet segons els fogatges (s. XIV)», *Miscel-lanea Populetana*, I (1966), pp. 311-318; *Id.*, «La propietat territorial del monestir de Santes Creus (s. XIV)», *Santes Creus*, IV, 31 (1970), pp. 13-23; *Id.*, «Demografía, sociedad y urbanismo en el siglo XIV», *Cuadernos de Historia*, VIII (1977), pp. 189-202.

demogràfic,⁹ i la meua comunicació al V Congrés de la ADEH.¹⁰ Per ciutats, només sobre Girona i Barcelona disposem d'estudis detallats, gràcies als treballs d'Alberch i Castells¹¹ en el cas de Girona, i de Guàrdia i García Espuche i també de Cabestany en el cas de Barcelona.¹²

La pesta negra és pràcticament l'únic episodi que ha provocat diversos estudis, de l'article peoner de Pladevall sobre les pèrdues ocasionades per la Pesta Negra a la Plana de Vic¹³ als més recents de Cuvillier Bautier i Serra sobre el mateix lloc i tema.¹⁴ Més impressionistes, però útils, són els treballs generals dedicats a la pesta negra i les seves conseqüències per Amada López de Meneses, Jean Gautier-Dalché i Jaume Sobrequès¹⁵ i els dedicats al mateix tema, però en àmbits locals per Emery (Puigcerdà), Villaró (la Seu d'Urgell), o referits a l'estament eclesiàstic (Trenchs, Gyug).¹⁶

⁹ P. ORTI GOST, «Una primera aproximació als fogatges catalans de la dècada de 1360», *Anuario de Estudios Medievales*, 29 (1999). Agraïxo a l'autor que em permetés consultar les galeries abans de la publicació.

¹⁰ G. FELIU, «La población catalana del valle del Ebro según los censos medievales y modernos (1358-1535)», a J. A. SALAS (coord.) *La población del valle del Ebro en el pasado*. Vol. III. *Congreso Internacional de la Población. V Congreso de la Asociación Española de Demografía Histórica, Logroño, 15, 16 y 17 de abril de 1998*, p. 147-159.

¹¹ R. ALBERCH I FUGUERAS - N. CASTELLS I CALZADA, *La població de Girona (segles XIV-XX)*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, 1985.

¹² M. GUÀRDIA - A. GARCÍA ESPUCHE, «Consolidació d'una estructura urbana: 1300-1516», a J. SOBREQUÈS (dir.), *Història de Barcelona*. 3. *La ciutat consolidada (segles XIV i XV)*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana - Ajuntament de Barcelona, 1992, pp. 35-72; J.F. CABESTANY I FORT, *Evolució demogràfica...*, cit., pp. 73-90.

¹³ A. PLADEVALL, «La disminució de poblament a la Plana de Vich a mitjans del segle XIV», *Ausa*, XLIV (1963), pp. 361-373.

¹⁴ J.P. CUVILLIER, «Les communautés rurales de la Plaine de Vich (Catalogne) aux XIIIe et XIVe siècles», *Mélanges de la Casa de Velázquez*, IV (1968), pp. 73-103; ID., «Una societat en crisi: la sagrera, la parròquia i el castell de Taradell després de la Pesta Negra (1352-1365)», *Ausa*, 66-67 (1970), pp. 223-241; R.H. BAUTIER, Un nouvel..., cit.; A. SERRA, «Efectes de la pesta negra o Osona», *Ausa*, 124 (1990), pp. 13-30; ID., «Economía y sociedad a lo largo del s. XIV en la Cataluña Central: efectos de la peste negra» en: E. SARASA SÁNCHEZ i E. SERRANO MARTÍN (eds.), *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica*, Zaragoza, 1993, Vol. III, pp. 449-472.

¹⁵ A. LÓPEZ DE MENESES, «Documentos acerca de la peste negra en los dominios de la Corona de Aragón», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, 6 (1953-1955), pp. 291-447; J. GAUTIER-DALCHÉ, «La peste noire dans les États de la Couronne d'Aragon», *Bulletin Hispanique*, 64 bis (1962), pp. 65-80; J. SOBREQUÈS, «La peste negra en la Península Ibérica», *Anuario de Estudios Medievales* 7 (1970-1971), pp. 67-102.

¹⁶ R.W. EMERY, «The Black Death of 1348 in Perpignan», *Speculum* XLII, 4 (1967), pp. 611-623; A. VILLARÓ, «La Pesta Negra a la Seu d'Urgell», *Urgellia*, 8 (1986); J. TRENCHS ODENA, «La archidiecesi de Tarragona y la peste negra. Los cargos de la catedral», a *VIII Congreso de Història de la Corona de Aragón*, València, 1969, Vol. II, 1, pp. 45-64; ID., «El monasterio de Ripoll y la

Els fogatges catalans medievals.

Però abans d'exposar les novetats és sens dubte preferible examinar el punt de partida. Coneixem quatre fogatges generals medievals catalans, als quals s'acostuma afegir el de 1515, ja que permet entendre millor l'evolució dels darrers moments de l'edat mitjana. Aquests fogatges se'ns presenten però concentrats en dos moments (1358-1378 i 1497-1515) amb un ampli forat de més d'un segle entre ells. Sabem també que hi hagué com a mínim tres fogatges (o intents de fogatge) més, als quals em referiré més endavant.

Els fogatges generals són:

1) El fogatge de 1358, publicat per Josep M. Pons Guri. S'ha conservat en part a l'Arxiu Diocesà de Girona, manuscrit 23-5 (armari Arévalo de Zuazo).¹⁷ Pons Guri el data a partir de diverses notícies de fogatjaments locals i de la decisió de les Corts de Barcelona de 1358, que fixen el que correspon pagar als nobles que no s'havien avingut amb el rei;¹⁸ de tota manera la data surt explícitament a les primeres ratlles del manuscrit quan es diu "ciutats, viles e lochs reials [...] en les LXX^m. lliures que atorgaren en l'any passat",¹⁹ en clara referència al parlament de Lleida de 1357, en el qual les ciutats havien ofert la seva ajuda al rei.²⁰

A partir del fol. 10 del manuscrit, hi ha la relació, nominal i poble per poble dels focs eclesiàstics de les vegueries de Lleida, Cervera, Tàrraga, Montblanc i Vilafranca del Penedès, als quals s'afegeix Sant Celoni (que en aquell moment pertanyia a l'Orde Militar del l'Hospital) i també els focs del

---

peste negra de 1348», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XXI (1972-1973), pp. 103-116; Id., «Documentos vaticanos de los años de la peste negra referentes a la diócesis de Lérida», *Ilerda*, XXXV (1974), pp. 203-210; R. GYUG, «The effects and Extent of the Black Death of 1348: New Evidence from Clerical Mortality in Barcelona», *Medieval Studies*, XLV (1983), pp. 385-398.

¹⁷ J.M. PONS GURI, «Un fogatjament desconegut de l'any 1358», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXX (1963-1964), pp. 323-498. Republicat en: Id., *Recull d'estudis d'Història jurídica catalana*, Barcelona, Fundació Noguera (Textos i documents 20), 1989, pp. 255-449, amb l'afegit d'uns índexs onomàstic i toponímic. La signatura arxivística es troba a les pp. 326-327 de l'edició original, per la qual cito.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 339-346.

¹⁹ *Ibidem*, p. 355.

²⁰ Encara que no s'ha conservat la part corresponent als focs reials també degueren ser foguejats, segons afirma un document de la batllia de Montclús: "Es axi ordonat per tota Cathalunya que tots los fochs o lochs habitats s'escriuen e axí es fet". J.M. PONS GURI, «Documents sobre fogatges de Montclús i de Montseny (segle XIV)», *Circular de l'Arxiu Històric Fidel Fita*, 4 (1960), pp. 2-18, republicat a Id., *Recull...*, pp. 231-254.

mateix Orde al Rosselló. Al fol. 56 comença la relació de pobles i focs del bisbe i capítol de la Seu; al fol. 63, els focs no reials del bisbat de Barcelona, al 72 del de Girona, al 84 del d'Elna, al 92 del de Vic i en el 96 els focs de l'arquebisbe de Tarragona (no de tot el bisbat); en tots aquests casos no hi ha més que la relació global, si bé de vegades cita el nombre de vídues i miserables. Segueix el repertori de les principals cases nobiliàries amb els cavalls que havien d'aportar a la guerra (fol. 113). Al fol. 116 s'inicia el llistat de focs de cavallers i ciutadans, si bé no sempre s'indica a quin poble pertanyen els focs o bé es sumen els diferents pobles d'un mateix senyor; aquesta relació comença per la vegueria de Lleida i segueix per les de Tàrraga, Cervera, Montblanc, Manresa, Vilafranca, Barcelona i Girona. Al fol. 146 comença una segona passada de pobles oblidats en el primer recompte, amb una relació nominal dels focs d'Alfarràs i de Talteüll i Massoteres, i global d'altres pobles. Finalment, a partir del fol. 183 s'anoten les rebudes de la Castellania d'Amposta, amb menció dels focs de cada poble, amb que acaba el manuscrit de l'Arxiu Diocesà de Girona.

Pons Guri completa les dades anteriors amb un altre document procedent de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.²¹ Es tracta de rebudes de diferents pobles de la vegueria de Girona, que a partir del fol. 48 aporten relacions nominals. Al fol. 62 continua amb les mateixes característiques la vegueria de Besalú. Encara afegeix un altre document, amb la mateixa signatura arxivística, en el qual consten les rebudes fetes per la "rebusca" de focs a les vegueries de Lleida, Cervera, Tàrraga i Montblanc.²²

Aquesta llarga descripció té com a finalitat mostrar el desordre d'aquest primer fogatjament, al menys en la forma en què ens ha arribat. No és estrany per tant que suscités molt aviat queixes i fos substituït per una altre, fet, al menys teòricament, amb més garanties.

El fogatge havia de comprendre no sols les cases habitades, encara que es tractés de vídues, orfes ("pubills") i miserables, sinó també els albergs deshabitats, sempre i quan les seves terres es llauressin i, "si hi ha marit i muller que quiscun tingui el seu mas o borda, pagaran tots dos

²¹ ACA, Reial Patrimoni, reg. 2603 - 2. J.M. PONS GURI, Un fogatjament..., cit., a partir de la p. 463.

²² *Ibidem*, p. 486. Un altre document semblant per la vegueria de Barcelona i del Vallès, les rebudes fetes per Bernat Çaera, es troba *Ibidem*, vol. 2604.

separadament".²³ També hi havien de constar moros i jueus; no hi figuren però els clergues i religiosos, ni els cavallers i els oficials reials.²⁴

A més dels documents publicats per Pons Guri, a l'AHCB hi ha la part corresponent a les parròquies del Llobregat i del Vallès,²⁵ que sembla correspondre només als llocs reials.

2) El fogatjament de 1360-1365, publicat per Iglésies amb el títol "El fogaje de 1365-1370".²⁶

De fet es tracta de dos fogatjaments, un de general, manat fer per les Corts de Cervera de 1359 (però com que les crides no es publicaren fins el 1360, em sembla millor datar-lo per aquest darrer any)²⁷ i un només de la part reial, ordenat per les Corts de Tortosa de 1365. El fogatge mostra sobretot la situació de la població el 1360, si bé permet observar la forta caiguda de la població que s'hauria produït a començaments dels anys 60.²⁸

El recompte està ordenat per vegueries, començant per Barcelona i només s'ha conservat la xifra de cada lloc, no la relació nominal de focs. A cada població es compten per separat els focs reials (únics en què es fa la menció "segons lo nombre de Cervera [...] e segons lo nombre de les Corts de Tortosa")²⁹ dels aloers, dels pertanyents a ciutadans i dels focs de privilegiats (d'església i cavallers). Això significa que una població pot sortir diverses vegades si té focs de diferents condicions. Les cases taxades es troben incloses

²³ J.M. PONS GURI, Un fogatjament..., cit., p. 230.

²⁴ J.M. PONS GURI, Documents..., cit, pp. 234-235, on es relacionen els focs eclesiaístics i d'oficials reials que manquen al fogatge de Montclús.

²⁵ Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (en endavant AHCB), Fogatges, XIX-23.

²⁶ ACA, Reial Patrimoni, ms. 2590. Com que a la coberta porta l'anotació "población de Cataluña del año 1376" havia estat atribuït a aquesta data; atès que la confusió té a veure amb el fogatge següent, tractaré el tema en parlar d'aquest. J. IGLÉSIES FORT, «El fogaje de 1365-1370. Contribución al conocimiento de la población de Cataluña en la segunda mitad del siglo XIV», *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, tercera época, núm. 694; vol. XXXIV, núm. 11 (1962). La datació d'Iglésies respon al fet que troba anotacions que no poden ser anteriors al darrer any que esmenta; però cal tenir en compte que, fins a un cert punt, els fogatges són documents "vius", que admeten afegits i canvis. Pons Guri creu que el document que ens ha arribat fou confeccionat el 1366 (J.M. PONS GURI, Un fogatjament..., cit., p. 325).

²⁷ La decisió és dels darrers dies de 1359, les crides de gener de 1360. *Ibidem*, p. 324. Una còpia parcial d'aquest fogatge, utilitzada per les Corts de Lleida de 1375, està publicada a REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, *Cortes de los Antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*. Vol. III, *Cortes de Cataluña*, Madrid, 1889, pp. 362-369.

²⁸ Caiguda real o "sobre el paper"? Podria ser que els llocs reials no s'haguessin foguejat realment el 1359 i que el nombre de Cervera fos en realitat una xifra anterior, fins i tot anterior a la Pesta Negra?

²⁹ J. IGLÉSIES FORT, El fogaje..., cit., p. 317.

entre els focs de la vegueria corresponent. La relació per vegueries i estaments només s'interromp en el cas de la vegueria de Tortosa, on no figura més que la castellanía d'Emposta, com a casa taxada, per una banda, i la resta de la vegueria per l'altra.³⁰ L'altra anomalia, assenyalada per Pons Guri és l'afegitó posterior dels focs de la casa del comte d'Osona.³¹

El fogatge seguia les directrius de l'anterior, tot i que es deixa de banda la idea de fer pagar pels masos rònecs. Com en l'anterior, tampoc no hi figuren els eclesiàstics, els cavallers i els tinents càrrecs públics.³²

De part dels focs reials del Rosselló i del Conflent (28 pobles) corresponent al fogatjament de Tortosa n'hi ha una còpia, atribuïda per Alart a l'any 1355 atès que consta que era feta pel cobrament d'una imposició per a la guerra de Sardenya.³³ Tot i que Iglésies demostrà el 1962 que es tractava del fogatjament de Tortosa, Batlle i Gual el continuaven considerant de 1355 més de deu anys més tard.³⁴

2) El fogatjament de 1378. Ordenat per les Corts de Barcelona d'aquest any. S'assignà un període molt curt per a dur-lo a terme i s'encarregà la tasca a comissionats de la Generalitat; havia de ressenyar només les cases habitades, sense moros ni jueus ni mendicants (rodavons sense casa pròpia) i els exempts per privilegi o costum.³⁵ A primera vista resulta molt deficient: pels pobles de les comarques catalanes de la Vall de l'Ebre (sense les pirinenques) que apareixen tant al fogatge de 1358 com al de 1378, la caiguda és del 38 % en un espai de 20 anys; però si tenim en compte que la proporció de vídues, orfes i miserables arriba al 11,5 % i moros i jueus podien ser un 3,5 %, la pèrdua es reduiria a un 20 %, ³⁶ prou raonable atès que entremig s'havien produït les pestes de 1362 (moraldat dels infants), 1371 i 1375.³⁷

³⁰ *Ibidem*, p. 354.

³¹ J.M. PONS GURI, Un fogatjament..., cit., p. 325, especialment la nota 6; J.M. PONS GURI, Documents sobre..., cit., p. 327.

³² J. IGLÉSIES FORT, El fogaje..., cit., p. 275; J.M. PONS GURI, Un fogatjament..., cit., pp. 334-335.

³³ Archives Departamentales des Pyrénées Orientales (en endavant ADPO), B-105. La notícia prové de B. ALART, «Documents sur la Géographie Historique du Roussillon», *Bulletin de la Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales* (1876), p. 505, recollida en M. BATLLE – R. GUAL, «Fogatges' Catalans. Capcir – Cerdanya – Conflent – Rosselló – Vallespir (recensements du XIe au XXe siècles)», *Terra Nostra*, 11 (1973), pp. 3-87; la cita és a la p. 12.

³⁴ J. IGLÉSIES FORT, El fogaje..., cit., p. 264.

³⁵ J.M. PONS GURI, Un fogatjament..., cit., p. 337.

³⁶ La hipòtesi seria que els fogatjadors de 1378 haurien deixat de banda els focs insolvents; G. FELIU, La població catalana..., cit.

³⁷ J. IGLÉSIES, El fogaje..., cit., p. 276, nota 69.

El recompte es féu per bisbats i separant les diferents jurisdiccions (focs reials, aloers, de ciutadans, de cavallers i eclesiàstics), de manera que cada poble pot sortir en diverses anotacions, tot i que posteriorment se'n feu una còpia per vegueries i una altra per bisbats, però ajuntant els focs de cada poble. S'acostuma a dir que no se n'han conservat els llistats nominals complets, a excepció dels quaters de la Mar i del Pi de la ciutat de Barcelona,³⁸ però disposem també de part dels bisbats de Barcelona i de Tarragona.³⁹ Fou un fogatge llargament utilitzat i disposem de diverses còpies, totals o parcials, encara que això més aviat ha estat una font de problemes, principalment en dos sentits: un dels manuscrits fou publicat i acceptat llargament com de 1359 (en contraposició a la data de 1376 atribuïda al fogatge de 1359-1365); i una altra còpia, que conté notícies que no podien ser anteriors a 1381, fou considerat com un fogatge independent, atribuït a aquest any.⁴⁰

Els manuscrits d'aquest fogatge són els següents:⁴¹

a) per bisbats: a.) AHCB, sèrie XIX, vol. 4, trasllat notarial autènticat de l'original, publicat per la Real Academia de la Historia.⁴² a.) Còpia "de servei", en la qual s'anaren anotant els canvis de senyoria fins més enllà del 1408 (ACA, Reial Patrimoni, ms. 2591); hi ha dos manuscrits parcials més d'aquest fogatjament, lloc per lloc, distingint les diverses senyories, però agrupant-les per pobles, corresponents als bisbats de Barcelona el primer i de Tarragona i Urgell el segon (la part del bisbat d'Urgell és molt parcial).⁴³

b) Per vegueries: ACA, Cancelleria, Varia, reg. 1548; porta escrit a la portada "Nombrement dels fochs de Cathalunya segons les Corts de Cervera

³⁸ AHCB, Consell de Cent. Fogatges. XIX-2 (quarter del Mar) i XIX-3 (quarter del Pi). . Publicat per la REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, *Cortes*, cit., Vol. IV, pp. 415-510. Una revisió posterior, de l'any 1398, pel quarter de la Mar, on consten les armes que tenia cada ciutadà, és de més interès social i econòmic que purament demogràfic (AHCB, Consell de Cent. Fogatges XIX-6); és possible que el XIX-5, datat el 1389, correspongui a altres quaters, però actualment està en restauració i no l'he pogut consultar.

³⁹ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 2605 i 2592 (2) respectivament.

⁴⁰ Jo mateix m'he d'escusar d'haver caigut en aquest error en un dels meus primers treballs: G. FELIU I MONTFORT, «La població del territori de Barcelona en el segle XIV», *Estudis d'Història Medieval*, vol. I (1969), pp. 61-73. Com a excusa puc adduir que, pel territori de Barcelona, els resultats eren prou divergents.

⁴¹ Segons l'estudi que en fa J.M. PONS GURI, *Un fogatjament...*, cit., pp. 328-333.

⁴² Publicat per la REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, *Cortes...*, cit., vol. III, pp. 282, 334, 362 i ss.

⁴³ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, ms. 2605 i 2592 (2), respectivament. En el de Tarragona i Urgell consta que es féu servir pel cobrament de l'usatge *Princeps namque*.

les quals se celebraren en lany MCCCLIX” i ha estat publicat amb aquesta data dues vegades.⁴⁴ L’atribució va ser generalment acceptada fins que Llovet féu notar que els propietaris d’alguna de les senyories no corresponien al 1359;⁴⁵ Pons Guri argumentava poc després en el mateix sentit. A partir d’aquestes observacions, Iglésies reordenà els fogatges de 1360-1365 i de 1378 i Pons Guri presenta la panoràmica completa dels fogatges del segle XIV.⁴⁶

c) Còpies parcials: de les vegueries de Lleida i Pallars;⁴⁷ Rosselló, Cerdanya, Conflent, Vallespir i Capcir;⁴⁸ Barcelona, Vallès i Vilafranca;⁴⁹ dels focs eclesiàstics de diversos bisbats;⁵⁰ hi ha encara un altre quadern en molt mal estat, amb un llistat de focs per parròquies i nominal, d’un total de 46 pobles de les vegueries de Girona (17 pobles) i de Besalú, que sembla completa (29 pobles, però sense la capital). No l’he aconseguit relacionar amb cap dels fogatges coneguts, però sembla que hauria de correspondre a aquesta època, donat que el recaptador és Ramon Madir, el banquer gironí que es veié implicat en les fallides bancàries provocades entre el 1381 i el 1383 per la insolvència de Pere el Ceremoniós.⁵¹ Finalment, a l’AHCB es

⁴⁴ P. de BOFARULL, *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. XII, Barcelona, 1856; y REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, *Cortes...*, cit., vol. I, tomo 2, Madrid, 1899, pp. 55-134.

⁴⁵ J.M. PONS GURI, *Documents...*, cit., p. 238, indica que els arxivers de l’ACA ja dubtaven de l’atribució, donat que “fa temps” (escrivia el 1960) que ja no estava catalogat com a fogatge de les Corts de Cervera, sinó “senzillament com un fogatge del segle XIV”; J. LLOVET, «Sobre la data de l’anomenat ‘primer cens de Catalunya’», *Bulletí de la Societat Catalana d’Estudis Històrics*, III-IV (1954-1955 [1963]), pp. 25-26. Tot i que J.M. PONS GURI (Un fogatjament..., cit., p. 330, nota 7) afirma que “havia estat objecte d’una comunicació de l’esmentat autor a la societat”, la seva extensió (encara no dues pàgines) i el fet que el treball estigui datat a Mataró ho fan poc probable.

⁴⁶ J.M. PONS GURI, *Un fogatjament...*, cit., pp. 323-333.

⁴⁷ ACA, Reial Patrimoni. Mestre Racional, vol. 2365 (2); es tracta dels comptes presentats per G. Marçal i Francesc des Caus referents al cobrament de la redempció del *Princeps namque* de 1385 contra el comtat d’Empúries.

⁴⁸ *Ibidem*, carpetes 3, 4 i 5. Una altra còpia parcial de les vegueries del Rosselló i del Vallespir, relacionada amb el cobrament del *Princeps namque* contra el comte d’Empúries, es troba a l’ADPO, B-143; B. ALART, *Documents...*, cit., p. 517; M. BATLLE – R. GUAL, *Fogatges...*, cit., pp. 22-23.

⁴⁹ ACA, Reial Patrimoni. Mestre Racional, vol. 2365 (6); aquesta darrera còpia és molt interessant perquè afegeix notícies sobre canvis des del fogatge.

⁵⁰ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, 2384. Es tracta dels comptes retuts pels banquers Pere des Caus i Andreu d’Olivella del cobrament del bovatge sobre els focs eclesiàstics. Volum en lletra molt clara i molt bon estat, però que sovint només indica les quantitats cobrades, no els focs pels quals s’han cobrat. D’altra banda el nombre de focs difereix lleugerament del del fogatge: per una mostra de 45 pobles, la diferència és d’un 7 % a favor del llibre de cobraments.

⁵¹ J. VICENS I VIVES, *Els Trastàmars (segle XV)*, Barcelona, Ed. Teide (Biografies Catalanes, VIII), 1956, p. 18.

conserva el “per menut” dels quaters del Mar i del Pi.⁵²

No puc acabar l'esment d'aquest fogatge sense recordar la recomanació de Pons Guri d'acudir al manuscrit original, donada la quantitat de males lectures i errades que contenen les edicions.⁵³ De fet tots tres fogatges del segle XIV necessiten una edició moderna, depurada i de fàcil consulta.

4) El fogatge de 1497, ordenat per les Corts de Tortosa de 1496. Iglésies en preparà l'edició, però no fou publicat fins després de la seva mort, a cura d'Enric Lluch.⁵⁴ Se'n coneixen tres manuscrits incomplets: a) un quadern de 15 folis on es començaren a copiar els focs no privilegiats (“laics”) de Barcelona; b) un volum, datat el 1496, que conté els focs de les vegueries de Tarragona, Montblanc i Tortosa; tant a) com b) es conserven en bon estat a l'AHCB.⁵⁵ I c) una còpia, tèdicament completa, però en molt mal estat a causa de la humitat, fins al punt d'ésser sovint il·legible.⁵⁶ Iglésies transcrivé i estudià b) i c). El fogatge fou realitzat per vegueries i se'n conserva el nominal. En alguns casos (vegueria de Cervera, p.e.) els nobles i dignitats eclesiàstiques estan comptats apart; generalment figuren al principi de cada localitat. Sovint es fan constar també els pobres, la gent de pas i els absents.

5) El fogatge de 1515. Encara que queda fora de l'època medieval, s'acostuma com he dit a citar-lo com a colofó dels fogatges medievals.⁵⁷ Com l'anterior és un fogatge fet per vegueries i nominal, si bé a molts pobles de les terres de Ponent l'escrivent va posar els “en”, però no hi va ajuntar mai els noms; de manera que el nombre d'habitants s'ha d'obtenir comptant els “en” reservats per a cada poble. Molt possiblement el volum conservat és l'original i, a diferència del fogatge anterior, es troba molt ben conservat.

---

⁵² AHCB, Consell de Cent. Fogatges XIX-2 i XIX -3. Publicats per REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, *Cortes...*, cit., vol. IV, pp. 415-510. El recompte és portat minuciosament casa per casa i illa per illa; encara que no s'hagi conservat el “per menut” d'aquest fogatge, si considerem representativa l'actuació duta a terme a Barcelona, podem concloure que el fogatge de 1378 mereix una àmplia credibilitat. Vora el nom del cap de casa hi figura també el seu ofici, de manera que constitueix també una magnífica font per a la història social, que han aprofitat prou bé M. GUÀRDIA - A. GARCIA ESPUCHE, *Consolidació...*, cit. pp. 46-48.

⁵³ *Ibidem*, p. 332.

⁵⁴ J. IGLÉSIES, *El fogatge de 1497. Estudi i transcripció*, Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajoana, 111 i 112, 1991, II volums..

⁵⁵ AHCB, Consell de Cent. Fogatges XIX - 30 i XIX- 13, respectivament. L'atribució al primer de la data de 1497 és recent.

⁵⁶ ACA, Reial Patrimoni, Batllia, Mestre Racional, A-403.

Ha estat publicat parcialment (el nombre d'habitants de cada poble, ordenat per les comarques actuals) a títol pòstum i sota la meua cura, el 1998.⁵⁸ Iglésies tenia fet com a mínim el recompte dels habitants de cada poble ja el 1952; i cap al 1970 parlava de la publicació completa del fogatge (amb el nominal de cada poble) com a "imminent". L'original l'havia lliurat a l'Institut d'Estudis Catalans on, amb el canvi de seu l'any 1976, es devia malauradament extraviar; a principis dels anys 90 en va ser trobada un carpeta amb l'estudi introductori i la relació de comarques i pobles, amb el nombre de focs de cadascun, diferenciats entre "nobles" "eclesiàstics" i "laics", o sigui dues categories de privilegiats i una d'imposables: és la part publicada.⁵⁹

Una còpia del per menut d'aquest fogatge, per la part corresponent a les vegueries o col·lectes de Barcelona, Vic, Berga, Vilafranca del Penedès i Ripoll es troba a l'AHCB, Fogatges, XIX-15.

Amb tots els seus defectes, els fogatges generals són el punt de partida obligatori per a qualsevol estudi de la població catalana. Abans de parlar dels seus defectes i dels problemes que plantegen, voldria passar revista a altres recomptes de tot tipus que ens permeten saber alguna cosa dels espais entre fogatges. Especialment interessants són sens dubte els que ens aporten dades sobre la població anterior a la Pesta Negra i els de la revisió feta entorn al 1414, de la que només coneixem algunes engrunes.

Recomptes incomplets, parcials i secundaris.

a) Recomptes generals.

Cal citar en primer lloc els fogatges o intents de fogatge i revisions generals que foren com a mínim tres: un primer el 1369, en l'origen del qual hi devia haver la insatisfacció davant el doble nombre de Cervera i de Tortosa, del qual només es coneixen els focs d'alguns llocs reials o de ciutadans de Rosselló i el Conflent.⁶⁰ El fracàs d'aquest fogatge devia impulsar una petició

⁵⁷ *Ibidem*, A-401.

⁵⁸ J. IGLÉSIES, «El fogatge de 1515», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, IX (1998), pp. 23-85 amb l'afegit id., «Addenda a "El fogatge de 1515"», *Ibidem*, XI, p. 61-63.

⁵⁹ *Ibidem*, pp. 23-24.

semblant a les Corts de Lleida de 1375, que tampoc no devia passar endavant: el nou fogatge no es faria sinó després de la decisió de les Corts de Barcelona de 1378.⁶¹ Anys més tard les corts de Barcelona de 1413 demanaren que es tornessin a comptar els focs dels llocs “disminuïts per mortaldats e en altra manera”.⁶² D’aquest recompte només se’n coneixien fins ara unes poques dades, corresponents a la baronia de Vallbona⁶³ i als pobles de la comuna del Camp de Tarragona.⁶⁴ Ara hi puc afegir uns quants pobles més, de la Segarra i l’Anoia (11 en total), procedents de l’Arxiu Comarcal de Cervera⁶⁵ i una llista de fins a 35 pobles més, en la qual es repeteixen alguns dels trobats a l’arxiu de Cervera.⁶⁶

Un altre fogatjament general fou començat el 1491, amb motiu del cobrament del maridatge de la princesa Isabel amb el príncep de Portugal. A la mateixa portada del document s’adverteix que “no es feta complidament ni per la cort”. És un recompte nominal, del qual es conserven els volums corresponents als bisbats de Tarragona, Tortosa, Lleida i Girona, tots ells molt incomplets: al de Lleida per exemple només hi consta la ciutat i els llocs de la contribució de la ciutat. S’ha de considerar com un precedent del fogatge de 1497.⁶⁷

⁶⁰ J.M. PONS GURI, Un fogatjament..., cit., pp. 326-327.

⁶¹ *Ibidem*, pp. 326-328.

⁶² J. MORELLÓ I BAGET, «El fogatjament del 1414 als pobles de la Comuna del Camp de Tarragona», en *Miscel·lània de Textos Medievals*, 7 (1994), pp. 591-628; la cita és a la p. 601. No es tracta d’un fogatge, sinó d’una revisió, com diu clarament el capítol de cort corresponent: “Com lo nombre de focs de algunas Ciutats, Vilas, Castells, e Locs del Principat de Cathalunya sien disminuïts, per mortalitats, o en altra manera, que placia a Vos senyor proveir que los dits focs de aquellas Ciutats, Vilas, e locs, e Castells, que d’açó se diran agraviats, sien novellament e justa nombrats, e posats en vertader nombre”. *Constitutions y altres Drets de Cathalunya*. Barcelona, 1704 (reedició anastàtica, Barcelona, ed. Base, 1973); volum III: *Constitutions y altres Drets de Cathalunya, superfluos, contraris, y corregits*, llibre IV, títol VIII, 2, de la Cort de Barcelona de 1413 (p. 53).

⁶³ C. ROCAFORT, *Lleida*, Barcelona, s.a. (alrededor de 1915), volumen correspondiente a F. CARRERAS CANDI (dir.) *Geografía de Cataluña* Barcelona, Ed. Albert Martín.

⁶⁴ J. MORELLÓ, El fogatjament..., cit.

⁶⁵ Arxiu Comarcal de Cervera. Notari Pau Teixidor. “Numeratio focorum”. És un petit volum en octau, on es fa constar que el recompte de focs es fa d’acord amb el capítol de la Cort de 1413; però el recompte és de 1424.

⁶⁶ Hi ha encara quatre pobles més, però només pels homes depenents de Sant Joan de les Abadesses. D’altra banda tres dels pobles del grup de l’arxiu de Cervera estan repetits en aquesta llista. ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional., vol. 2592 (3).

⁶⁷ *Ibidem*, vol. 2602.

b) Recomptes de la ciutat de Barcelona.

Apart de les còpies parcials dels fogatges, que ja han quedat esmentades, i d'alguns documents que, tot i contenir llistats de persones o focs, no tenen cap valor demogràfic, la sèrie "fogatges" de l'AHCB conté alguns recomptes parcials aprofitables, llistats a continuació.⁶⁸

1374: fogatjament del territori de Barcelona fet expressament per al repartiment de la imposició de trenta sous per foc per a les obres del vall del raval,⁶⁹ que mostra notables diferències tant amb el fogatge de 1359 com amb el de 1378.

1389: padró de milícia. Guàrdia i García Espuche el consideren com a fogatge i obtenen d'ell dades sobre la densitat de població de les diferents zones de la ciutat medieval.⁷⁰

1390: fogatge de la parròquia de Sant Just i Pastor, citat per Guàrdia i García Espuche.⁷¹

1399: Padró de milícia. S'han conservat els quaters de la Mar, del Pi i de Framenors i el Raval, fet sobre el fogatge de 1378.⁷² Tot i tractar-se d'un padró d'homes capaços de portar les armes, ressegueix el quarter foc per foc, indicant en cada cas si hi ha un, més d'un o cap home útil per a la milícia i nomenant-los. Això ens permet entrar en un món que rarament podríem trobar en altres recomptes: els fadrins o rellogats que viuen a les cases. Guàrdia i García Espuche el daten el 1400.

1448: Fogatge "per menut". S'han conservat els quaters i sembla fet amb tota la cura dels anteriors.⁷³ Segurament depenen d'aquest fogatge els

⁶⁸ Apart de la sèrie "fogatges" de l'AHCB, m'ha estat de molt profit la consulta de M. GUÀRDIA - A. GARCÍA ESPUCHE, *Consolidació...*, cit.

⁶⁹ AHCB, Obreria, C-XIV, caixa 27; *Ibidem*, Política i Guerra, C-III, núm. 1. Publicat per G. FELIU i MONTFORT, «La població del territori de Barcelona en el segle XIV», *Estudis d'Història Medieval*, I (1969), p. 61-73.

⁷⁰ AHCB, Consell de Cent, Fogatges, XIX-5. M. GUÀRDIA - A. GARCÍA ESPUCHE, *Consolidació...*, cit., p. 71, nota 11. Aquest recull va ser publicat per Francesc MARSÀ, *Onomàstica barcelonina del segle XIV*. Barcelona, Universitat de Barcelona, 1977. No he pogut veure l'original, que actualment es troba en restauració.

⁷¹ M. GUÀRDIA - A. GARCÍA ESPUCHE, *Consolidació...*, cit., p 63 i nota 29 de la p. 72.

⁷² AHCB, Consell de Cent, Fogatges, XIX-6 i XIX-24. Que està fet sobre el fogatge de 1378 resulta clarament del primer apuntament; diu el fogatge de 1378: "Primerament illa dels cambis on està en P. des Caus cambiador. Primo, P. des Caus, cambiador"; i el padró de 1399: "Illa dels cambis hon es l'alberch den P. dez Caus. Item Jacobo Saber jenoves qui sta en l'alberch qui es d'en P. dez Caus". M. GUÀRDIA - A. GARCÍA ESPUCHE, *Consolidació...*, cit., p 62 i nota 24 de la p. 72.

⁷³ AHCB, Consell de Cent, Fogatges, XIX-7.

recomptes militars posteriors a 1454 que es conserven a l'AHCB.⁷⁴

c) Recomptes de la ciutat de Girona.

1360: talla municipal de la ciutat de Girona;⁷⁵

1379-1380: talla municipal, que inclou 505 focs més que el fogatge de 1378.⁷⁶

1388: talla nominal de la ciutat de Girona que Guilleré creu molt completa.⁷⁷

1399: talla de la població de la ciutat, amb clares mostres de recuperació.⁷⁸

1462: llista d'homes útils per a dur les armes, de la que Santiago Sobrequés extreia per a Girona la xifra de 873 cristians i no privilegiats, als que afegia 80 focs eclesiàstics i 30 de jueus, segons deduccions a partir d'altres fonts.⁷⁹ És evident que la font no és gaire fiable, donat que hi havia moltes cases sense un home útil per les armes, ja fos massa vell o massa jove; en canvi no sembla que a Girona es convoqués més d'un home per casa, cosa que sí succeïa a Barcelona. La font ha de ser considerada per tant incompleta, però té el valor de donar un mínim, que, tot i aquesta condició de mínim, dóna un nombre més alt que el de recomptes posteriors.

1473: talla nominal de la ciutat de Girona, que Alberch i Castells creuen prou aproximada,⁸⁰ i que dona un total molt baix: 563 focs.

⁷⁴ *Ibidem*, XIX-25, 26 i 27.

⁷⁵ CH. GUILLERÉ, *La ciutat...*, cit., vol. II, p. 38; CH. GUILLERÉ, *Girona medieval. Crisis i desenvolupament*, Girona. Diputació de Girona - Ajuntament de Girona, 1992, p. 30.

⁷⁶ Tot aquest passatge depèn bàsicament de les notícies que donen R. ALBERCH I FUGUERAS - N. CASTELLS I CALZADA, *La població...*, cit.

⁷⁷ CH. GUILLERÉ, «Aspects de la société geronaise à la fin du XIV siècle», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXX (1979-1980), pp. 333-355; ID., *Girona al segle XIV*, Abadia de Montserrat, vol. I, 1993; vol II, 1994. Vegeu també R. ALBERCH I FUGUERAS - N. CASTELLS I CALZADA, *La població...*, cit., p. 18.

⁷⁸ CH. GUILLERÉ, *Girona medieval...*, p. 31.

⁷⁹ S. SOBREQUÉS, «Censo y profesión de los habitantes de Gerona en 1462», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, VI (1951), republicat traduït a "Població i societat a la Girona de la Baixa Edat Mitjana", en ID., *Societat i estructura política de la Girona Medieval*. Barcelona, Curial, 1975, pp. 14-74; el nombre de focs figura a la p.18 (cito per l'edició catalana). Vegeu també R. ALBERCH I FUGUERAS - N. CASTELLS I CALZADA, *La població...*, cit., pp. 18-20.

⁸⁰ R. ALBERCH I FUGUERAS - N. CASTELLS I CALZADA, *La població...*, cit., p. 20. El document es

d) Recomptes del Rosselló, el Conflent i el Vallespir .

1358: fogatge d'homes d'església per la guerra contra Castella. Resulta poc utilitzable des del punt de vista demogràfic perquè sovint només dóna la suma que paguen els pobles, però no diu a quants mesos correspon.⁸¹

1424: sumes pagades pels pobles del Rosselló i el Vallespir (64 poblacions) per la paga del coronament a raó d'un florí per foc.⁸²

1470-1490: "Nominació dels focs del Rosselló"; llista incompleta, donat que les últimes pàgines estan fetes malbé;⁸³ conté 141 mencions, algunes de les quals comprenen dos o tres pobles. Un examen ràpid mostra que és molt pròxim al fogatge de 1497 (l'ordre és gairebé el mateix), si bé el llistat prescindeix dels eclesiàstics, que en canvi figuren al fogatge. La principal diferència és Perpinyà, per la qual el llistat dóna 2720 focs⁸⁴ i el fogatge 2943 "laics" i 20 eclesiàstics. La seva utilitat queda per tant reduïda a servir de comprovant i en algun cas de substitut d'aquest darrer fogatge.

e) Altres recomptes parcials.

1360 i 1365: quaderns de recaptació de la talla de Sant Feliu de Guíxols.⁸⁵

---

troba a l'Arxiu Històric Municipal de Girona (en endavant AHMG), Sèrie I.1.1. *Manual d'Acords* 1471-1473, fulls sense foliar insertats entre els folis 197 i 198,

⁸¹ B. ALART, *Documents...*, cit., pp. 9-11, sense citar la font.

⁸² ADPO, B-236; citat per M. BATLLE – R. GUAL, *Fogatges...*, cit., pp. 23-24.

⁸³ ACA, Reial Patrimoni, reg. 2593; segons M. BATLLE – R. GUAL, *Fogatges...*, cit., pp. 25-26.

⁸⁴ M. BATLLE – R. GUAL, *Fogatges...*, cit., diu 1720, però es tracta clarament d'un error d'impremta, l'original diu 2720, tot i que la suma de les sumes de les xifres de peu de pàgina dóna 2874, molt més pròxima al fogatge. El fogatge no inclou els privilegiats (un cavaller que va ser anotat està ratllat), fa constar les vídues i també els oficis. Alguns pobles anoten el nombre de forasters pobres ("no tenen casa ni heretats"), però els sumen al nombre total. Altres errors: Sureda, segons Batlle i Gual 18 focs per 19 a l'original,, Vilamulaca 7 per 8, monestir de Camp 2 per 3, Palau del Vidre 59 per 23, Canet 81 per 77, Bages 36 per 12, Talteüll 9 per 10, Baixàs 82 per 81, Vivers 7 per 12, Llupià 10 per 6, Mosset 58 per 63.

⁸⁵ P. ORRI GOST, *Una primera aproximació...*, cit., p. 751, nota 13, dóna notícia d'ambdós recomptes; la part de Sant Feliu de Guíxols de la talla de 1360 fou publicada per L. BATLLE I PRATS, «Censo y población de San Feliu de Guíxols en 1360», en *Martínez Ferrando, archivero. Miscelánea de estudios dedicados a su memoria*, Madrid, Asociación Nacional de Bibliotecarios, Arqueólogos y Archiveros, 1968, pp. 43-52.

1373: cases que firmen la concòrdia amb el comte de Pallars. Sembla que recull la totalitat de veïns propietaris.⁸⁶

cap a 1500: quaderns de comptes per al pagament de la quèstia al comtat de Pallars. Recull només les cases fogànies, que podien arribar a ser només la meitat de les existents.⁸⁷

1393: portador de rendes de la baronia d'Erill.⁸⁸

1483: llistat de cobrament nominal, per parròquies, de part de la vegueria de Barcelona. Una anotació a llapis l'atribueix a "1483 ?". En molt mal estat, en gran part il·legible a causa de la humitat.⁸⁹ És possible que estigui relacionat amb el memorial dels focs de la vegueria de Barcelona de finals del segle XIV que es conserva parcialment a l'AHCB.⁹⁰

1499-1501: quadern del donatiu del ducat de Cardona, cobrat per focs.⁹¹ El llistat sembla bastant complet per la Segarra i el Solsonès; algunes vegades especifica que el nombre de focs correspon "als vassalls del senyor" i acaba amb un llistat de focs esparsos. Normalment els focs són pròxims al nombre del fogatge de 1497; en molts pobles el donatiu és un foc o dos més curts, que deuen correspondre als focs eclesiàstics, que no devien cotitzar; altres vegades les diferències poden ser una mica més grans i en alguns casos les xifres són molt diferents. A Solsona p.e. figuren 116 focs al donatiu per 300 al fogatge, però cal recordar que el duc només tenia part de la vila.

1504: reconeixement del blat i altres cereals existents a les cases; s'ha conservat la part del vescomtat de Cabrera. No lliga amb cap dels fogatges (ni 1497 ni 1515); el llistat és nominal, però possiblement només hi figuren els propietaris i no és segur que la gent declari al seu poble.⁹²

---

⁸⁶ Arxiu Ducal de Medinaceli, Sp. lligall 21, núm. 1296, estudiat per J.M. BRINGUÉ I PORTELLA, «Comunitat i béns comunals al Pallars Sobirà, segles XV-XVIII», Tesi doctoral inèdita, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 1995, p. 14 i apèndix 4.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ I. PUIG – M. DURAN, «La crisi demogràfica de la Baixa Edat Mitjana i el règim senyorial en el Pirineu català: la baronia d'Erill el 1393», *Urgellia*, VI (1983), pp. 387-400.

⁸⁹ ACA, Reial Patrimoni. Mestre Racional, vol. 2592 (4).

⁹⁰ AHCB, Fogatges, XIX-28.

⁹¹ A. GALERA I PEDROSA, «Un fogatge desconegut del Ducat de Cardona i Vescomtat de Vilamur de 1499-1501», en *Miscel·lania de les Terres de Lleida al segle XVI. Homenatge a Antonio Hernández Palmés*, Lleida, I.E.I., 1995, pp. 321-331.

⁹² AHCB, Administració Municipal del Pa, XXX lligall 3.

1518 espill del vescomtat de Castellbò,⁹³ amb un nombre de caps de casa que més que dobla el dels fogatges més pròxims,⁹⁴ però que estranyament s'atansa molt al nombre de la casa taxada d'Arnau d'Erill el 1360. L'interès d'aquest recull radica en demostrar que el concepte de "foc fiscal" al Pirineu no equival a la casa, sinó segurament al veí, a la casa amb plena participació comunal. Els reculls publicats per Bringué indiquen el mateix. L'explicació es pot trobar segurament en la distinció que fa Bringué entre cases "fogànies" i cases "ajudants", que serien dos terços d'aquelles.⁹⁵

Altres llibres de talles o distribució de la riquesa no estan publicats, però són sens dubte la font més interessant per a conèixer alhora l'evolució de la població i de la riquesa, si bé cal tenir en compte que només ens poden donar els mínims.⁹⁶ S'hi poden afegir, amb molta precaució, dades soltes procedents de capbreus, plets, concòrdies etc. en els que es diu que signa la major part de la població.

El problema de les fonts.

Les dificultats que plantegen els fogatges a l'hora d'utilitzar-los com a font per a l'estudi de la població fa temps que són coneguts i han estat repetidament ben descrits i inventariats. Resumim les pàgines que hi ha dedicat Pons Guri, Iglésies, Cabestany, Guileré i darrerament Ortí:⁹⁷ els

⁹³ C. BARAUT (ed.), *Pere Tragó. Spill manifest de totes les coses del vescomtat de Castellbò*, La Seu d'Urgell, Societat Cultural Urgellitana, 1982.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 399, resum final.

⁹⁵ J.M. BRINGUÉ, *Comunitat...*, cit., p. 15.

⁹⁶ Vegeu sobre el tema els estudis de J. MORELLÓ I BAGET, «Consideracions al voltant d'una font de tipus fiscal: els llibres d'estimes de Reus», en M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, CSIC, 1993; Id., «Aproximació a les fonts fiscals de la Catalunya baixmedieval: llibres d'estimes, valies i manifestes», *Anuario de Estudios Medievales* 22 (1992), pp. 425-441; per un exemple molt complet d'explotació d'un d'aquests llibres, J. RIBALTA I HARO - M. TURULL I RUBINAT, «Ciutat i poder en el feudalisme declinant a la Catalunya baixmedieval (diferenciació social i distribució social de l'espai urbà a Cervera, 1340-1382)», *Ibidem*, pp. 79-144; M. TORRAS I SERRA, *La crisi del segle XV a Manresa: una aproximació a partir dels llibres de manifestes*, Manresa, 1996.

⁹⁷ J.M. PONS GURI, *Un fogatjament...*, cit., pp. 334-338; J. IGLÉSIES, *Com es feia...*, cit.; Id., *El fogaje...*, cit., pp. 249-250, 272 y 275; J.F. CABESTANY, *La crisi demogràfica...*, cit.; Id., *Evolució demogràfica...*, cit., especialment les pp. 80-83; CH. GUILLERÉ, *Girona...*, cit., vol. II, cap. VIII, especialment les pp. 7-29; P. ORTÍ GOST, *Una primera aproximació...*, cit., especialment les pp. 749-761.

fogatges són recomptes amb finalitats fiscals i per tant exclouen per principi tant els molt rics (privilegiats) com els molt pobres (mendicants); estan fets amb diversitat de criteris, com tot document de l'època contenen nombrosos oblots i com tot document fiscal nombrosos fraus, apart de zones d'opacitat com poden ser les cases taxades.

A tots aquests problemes se n'hi ha d'afegir un altre que no acostuma a ser assenyalat: la diferència en la unitat fogatjada. Si es tracta de censos ordenats per vegueries podríem pensar que la unitat censada és el poble i si el fogatge s'organitza per bisbats hauria de ser la parròquia; i no sempre poble i parròquia coincideixen. Però en els primers censos prima la senyoria, donat que els súbdits del rei o de senyors eclesiàstics o laics poden no pagar el mateix. Això provoca que els pobles apareguin més d'una vegada si tenen focs de diferents senyors, que sovintegin les quadres i fins i tot que hi hagi focs esparsos, de vegades amb indicació del seu senyor però no del lloc on es troben, o que una senyoria sigui comptada en conjunt. Qualsevol comparació a nivell local ha de tenir molt en compte aquests problemes.

A canvi d'aquests inconvenients, la normativa sobre els fogatges acostuma a ser clara i s'ha conservat molt millor que els mateixos fogatges i fins i tot la pràctica del fogatjament és coneguda i hi ha fonts per millorar-ne el coneixement;⁹⁸ i si bé les dades no són utilitzables per a establir el nombre de pobladors en cada moment, sí que permeten entreveure les tendències, tot i que considero massa simplista l'afirmació d'Iglésies de que els errors eren d'una proporció semblant en tots els fogatges.⁹⁹ Cal afegir finalment, que si bé la documentació conservada conté errors i llacunes, sembla que la realització era per regla general prou acurada, al menys a les grans ciutats.¹⁰⁰ Finalment voldria fer observar que els recomptes de població són encara avui una creu estadística: quina és la fiabilitat dels censos actuals a l'hora d'establir la població real d'una gran ciutat? Quants estudiants, forasters legals i il·legals o gent que per motius fiscals s'ha censat fora hi viuen al marge del cens? I no per això el cens deixa de ser considerat un instrument vàlid i indispensable tant a efectes demogràfics com fiscals o de planificació. De fet, la millor manera d'encarar-se amb els censos és pensant que un problema conegut és un problema en vies de solució.

⁹⁸ Sobre aquest punt, vegeu P. ORRI GOST, *Una primera aproximació...*, cit., pp. 760-761 i 764.

⁹⁹ J. IGLÉSIES, *El fogaje...*, cit., p. 249.

¹⁰⁰ J.F. CABESTANY, *La crisi demogràfica...*, cit., p. 170.

Què en sabem de la població catalana medieval?

Amb l'autoritat que li donen els seus llargs anys de dedicació al tema, Jordi Nadal publicà el 1982 una proposta d'evolució de la població catalana entre 1300 i 1717.¹⁰¹ N'aprofitaré només la part medieval.

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ MEDIEVAL CATALANA

ANY	FOCS	TAXA ANUAL D'INCREMENT
1300	125.000	
1347	119.205	- 0,10
1359-1360	95.364	- 1,54
1365-1366	85.046	- 1,80
1378-1381	73.338	- 1,15
1497	56.089	- 0,20
1515	59.967	0,38

La xifra de 1300 és una proposta: correspon al mig milió d'habitants (a 4 persones de mitjana per foc) que es considera el màxim que el país podia alimentar fins al segle XVIII. També ho és la de la vigília de la Pesta Negra: està calculada com un 25 % superior a la del cens de 1359-1360, amb la consideració que la Pesta va provocar la pèrdua d'un 20 % de la població.¹⁰² La resta de xifres provenen dels càlculs d'Iglésies retocats en alguns punts.

Ben segur que aquestes xifres, com qualsevol altres que se'ls poguessin oposar pequen més per defecte que per excés; però és poc probable que la població real sortís, per dalt o per baix, d'una banda del 10% amunt i avall d'aquestes xifres: és una aproximació prou acceptable.

Al meu entendre, el problema que planteja el coneixement de la població medieval catalana no és tant la magnitud de les xifres proposades com el

¹⁰¹ J. NADAL I OLLER, «La població», en J. NADAL I FARRERAS - PH. WOLFF (eds.), *Història de Catalunya*, Vilassar de Mar, Oikós-Tau, 1983, p. 66 (l'edició original francesa és de 1982).

¹⁰² Per a calcular una pèrdua del 20 % partint de la xifra superior, cal utilitzar la inversa respecte a 100 de 80, que és 125, o sigui un augment del 25 %.

llarg parèntesi de més d'un segle sense dades entre 1378 i 1497. De fet, la presentació en quadre, pot resultar potser enganyosa si es llegeix apressadament. Sembla clar que la població continuà caient després de la Pesta Negra i que no començà a remuntar fins a començaments del segle XVI. Però l'equidistància dels rengles del quadre pot fer difícil de veure els ritmes, les taxes d'aquesta caiguda. Un gràfic pot ser en aquest sentit molt més expressiu per veure la forta ensorrada de la segona meitat del segle XIV, que però la llarga interrupció dels fogatjaments no permet veure si s'amorteix a partir de 1378 (com indicaria la comparació entre la xifra d'aquest fogatge i del de 1497) o el punt mínim es troba en algun punt d'aquest llarg forat.

Encara que sense possibilitats d'arribar a resultats gaire millors, podem reflexionar sobre dos moments i una qüestió: l'abans i el després de la Pesta; la dècada dels anys 10 del segle XV; i el problema de les cases taxades.

a) La Pesta Negra.

Sobre la Pesta Negra podem dir ben poc: la vella estimació de Pladevall de que la Plana de Vic hauria perdut dues tercers parts dels seus masos,¹⁰³ tot i la seriositat de la documentació que aporta, crec que s'ha de matisar d'una banda amb la constatació que en tot cas es tractaria de la despoblació a llarg termini i no precisament com a conseqüència de la pesta: la major part dels documents que aporta són de començament del segle XV; d'una altra pel fet que un mas pot quedar desert simplement perquè els seus habitants hagin tingut accés a un altre de millor o preferit anar a viure a una població més gran,¹⁰⁴ les concentracions per herència i els casaments hereu-pubilla després de la pesta també podien ser una bona forma de reducció del nombre de masos.¹⁰⁵

¹⁰³ A. PLADEVALL, «La disminució de poblament a la Plana de Vic a mitjans del segle XIV», *Ausa*, XLIV, 1963, pp. 361-373.

¹⁰⁴ El mateix Pladevall cita les crides de les poblacions per atreure població i esmenta el cas del mas Vilardaguer de Castellcir, abandonat a pesar d'haver-hi dos fills supervivents, que preferiren marxar a Barcelona (*Ibidem*, pp. 366-367).

¹⁰⁵ Només relativa però: si la unió era de masos pròxims es podien integrar; si eren llunyans caldria trobar un masover i mantenir el mas com a unitat d'habitatge i d'explotació. Cal evitar idees massa simplistes sobre la situació després de la Pesta: els pagesos pogueren disposar de terra, però pocs dels que no ho eren es convertiren en propietaris. D'altra banda per a ser pagès no n'hi ha prou

El 1968 Jean-Pierre Cuvilier assenyala una data més pròxima i per tant més interessant: la crida feta el 9 de setembre de 1352 als possibles hereus de 26 masos de Taradell, 12 masos de Viladrau i 4 de Vilalleons que havien quedat deshabitats.¹⁰⁶ Als llistats de Pladevall els masos deshabitats eren 52 a Taradell, 60 a Viladrau; per Vilalleons la comparació ha de ser inversa: el 1324 hi havia 58 masos habitats. Dues constatacions per tant: l'abandonament dels masos començà amb la Pesta, però fou en gran part producte de les circumstàncies posteriors.

Parlo de circumstàncies i no d'epidèmies perquè als morts s'hi han d'afegir els fugits i els expulsats. Els fugits a la recerca de millors terres o d'una vida suposadament menys dura a la ciutat; i els expulsats perquè les noves circumstàncies econòmiques no permetien la supervivència de les explotacions. Aquest aspecte no acostuma a ésser assenyalat: el món ple anterior, de preus alts i jornals baixos, permetia la supervivència d'unitats d'explotació mínimes o en terres poc productives que no eren viables quan els preus caigueren i els jornals i els impostos pujaren. En aquest aspecte és interessant comparar la situació a Taradell i a Viladrau: Taradell sembla haver estat més afectat per la pesta: el 1343 hi havia a Taradell 111 focs, reduïts a un màxim de 85 el 1352 i a 38 a mitjans del segle XIV;¹⁰⁷ la pesta negra hauria fet caure la població un mínim del 25 % i la pèrdua final es situaria entorn a dues terceres parts. A Viladrau, dels 87 masos (més 4 o 5 focs a la sagrera) de començament del segle XIV, n'hi havia 12 sense hereus el 1352: una pèrdua pròxima al 15 %; però el 1497 només s'hi trobaven 28 focs, de manera que la pèrdua era també de dues terceres parts dels focs: les terres més esquerpes i pobres de Viladrau foren una invitació o una compulsió a la fugida.¹⁰⁸

---

amb disposar de terra: cal disposar també de capital (animals, eines, diners). Després de la Pesta hi hagué concentració de la propietat, possibilitat per alguns d'accedir a la tinença d'un mas com a masovers, però hi continuà havent jornalers

¹⁰⁶ J.P. CUVILLIER, *Les communautés...*, cit.; també *Id.*, *Una societat...*, cit.; el document és a les pp. 237-239 d'aquest darrer article.

¹⁰⁷ A. PLADEVALL, *La disminució...*, cit., p. 364; per 1352 es tracta d'un mínim donat que només afecta els masos abandonats (els masos eren 85 abans de la pesta), sense que sapiguem res de la disminució de les 26 cases de la sagrera.

¹⁰⁸ En part no era més que el retorn a la situació anterior, abans que els masos es comencessin a dividir: si atenem al nom, els 86 masos de Taradell que figuren a la relació de començament del segle XVI (35 habitats i 51 de ròncs) procedien de 66 masos (amb quatre més de dubtosos): els altres són divisions en d'amunt, mitjà, d'avall, diminutius, masoveria de... En total trobem 9 masos

En el seu treball més recent també sobre Vic, Bautier,¹⁰⁹ parteix de documentació sobre els serveis religiosos de la catedral (uncions dels malalts, enterraments, funerals). Tot i que els registres conservats comencen una mica tard (a primer d'agost de 1348, en plena pesta), són prou clars per indicar que la mortalitat dels mesos forts de la pesta decuplicà la mortalitat normal.¹¹⁰ Arrodonint una mica, però amb prou versemblança, Bautier estima que en una població de 700 focs, la pesta causà 700 morts: un mort de mitjana per casa,¹¹¹ entre un terç i un quart de la població.

Dues notícies més, a Cervera els focs censats eren 1233 el 1331 i 1212 el 1360: la pèrdua és irrellevant; en canvi, en un document de Vilanova de Bellpuig (Pla d'Urgell), de poc abans de 1348, signen 58 caps de casa; en el fogatge de 1378, el poble figura amb 35 focs. Mentre a Cervera la pèrdua és mínima, a Vilanova de Bellpuig representa el 40%.¹¹² Aquestes notícies soltes diuen molt poc; només volen indicar un camí: seria bo anar-les recollint i és segur que, si no moltes, n'hi ha bastants amagades en la documentació fins i tot en la documentació publicada.

b) La revisió de 1413.

Ja he parlat de la revisió del nombre de focs concedida per Ferran I a les Corts de Barcelona de 1413. Emparant-se en aquest capítol de Corts es

---

que n'han incorporat un altre, 2 que ho han fet amb dos, 1 amb 3 i un amb 4. A. PLADEVALL, *La disminució...*, cit., p. 369.

¹⁰⁹ R.H. BAUTIER, *Un nouvel ensemble...*, cit. Desgraciadament ni l'autor ni els editors de la revista no sembla que s'hagin adonat de que la data del fogatge publicat per Bofarull com de 1352 és el 1378 (vegeu *supra* en tractar d'aquest fogatge). Per sort l'autor considera que les xifres d'aquest fogatges són "manifestement incomplets" (p. 35) i utilitza per les compracions el fogatge de 1360-1365.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 39.

¹¹¹ Encara que no toqui tant al tema que ens ocupa, val la pena assenyalar també les altres característiques de la Pesta que Bautier extreu de la documentació: la seva llarga duració ("la «grande peste» a été surtout une longue peste: de mai de 1348 au début de 1352") i el seu igualitarisme social ("on ne saurait la qualifier d'«épidémie prolétarienne»"); tampoc no fou una epidèmia infantil i sí que fou discriminatòria per gèneres: la pesta atacà primer majoritàriament la població masculina, però a la llarga la mortalitat femenina fou superior; finalment el focus fou urbà: les masies no foren afectades fins més tard. *Ibidem*, pp. 40-41.

¹¹² J. RIBALTA I HARO – M. TURULL I RUBINAT, *Ciutat i poder...*, cit., p. 105; A. BACH I RIU, *Bellpuig d'Urgell i la seva antiga baronia al Pla d'Urgell*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1972, p. 44. El poble no figura en els censos anteriors, donat que pertanyia a la casa taxada d'Anglesola.

feren revisions durant bastants anys, com a mínim fins a 1424; segurament només coneixem una part de les que es feren i és molt possible que als arxius de protocols se n'hi puguin trobar més.¹¹³ Els coneguts pertanyen tots a la meitat sud del Principat. El llistat que he pogut confeccionar recull un total de 81 entitats de població, però la comparació amb l'anterior fogatge de 1378 només és possible en 66 casos; i si es vol perllongar la comparació amb el fogatge següent, el de 1497, el panell es limita a 46 localitats. Les variacions entre l'una i l'altra mostra són molt petites, de manera que utilitzaré aquesta darrera, menys nombrosa, però cronològicament més extensa.

Tot i la exigüitat de la mostra, es poden treure algunes conclusions. Les comparacions locals i comarcals, de vegades amb molt pocs pobles, són poc demostratives. Per això he fet una reunió de comarques en quatre blocs geogràfics (entorn de Barcelona, costa de Llevant, Baix Camp i Catalunya interior) que es poden veure al quadre; les comarques de cada grup tenen comportaments similars. El fet de singularitzar el Baix Camp és degut a la quantitat de poblacions que en coneixem, però sobretot al fet que té un comportament diferent al de la resta de comarques: és l'única que el 1497 gairebé havia recuperat els focs de 1378.

---

¹¹³ Totes les xifres procedeixen de recomptes fets a partir de la revisió aprovada per les Corts de 1413 excepte la de Mollerussa (Pla d'Urgell), que procedeix dels signants d'un plet; ACA, Reial Audiència, Plets Civils, núm. 506.

POBLES AMB DADES PEL 1378, EL 1414 I EL 1497

**Barcelonès, Baix Llobregat,
Vallès Occidental i Vallès Oriental**

Fogatge	1378	1414	1497
Pobles:	13		
Focs	617,5	332	384
Índex	100	53,77	62,19

Garraf, Tarragonès i Alt Camp

Pobles:	9		
Focs	1193	746	665
Índex	100	62,53	55,74

Baix Camp

Pobles:	9		
Focs	1044	755	997
Índex	100	72,32	95,50

**Anoia, Conca de Barberà, Segarra, Garrigues,
Urgell i Pla d'Urgell**

Pobles:	15		
Focs	340	188	250
Índex	100	55,29	73,53

TOTAL

Pobles:	46		
Focs	2875,5	1802	2019
Índex	100	62,67	70,21

La caiguda de la població és màxima a la Catalunya interior i també als voltants de Barcelona: entorn al 45 %, mentre que a la costa era una mica inferior, el 40 % i al Baix Camp no arriba al 30 %. Aquestes proporcions no

poden representar la caiguda de la població ni tant sols en aquestes zones: recordem que només es van revisar les poblacions que ho van sol·licitar perquè tenien molts menys focs que els que figuraven al fogatge. La recuperació posterior, al menys per aquests pobles, va ser màxima com ja he dit, al Baix Camp, i millor a la Catalunya interior que no pas a la zona litoral. Les primeres dades m'havien portat a pensar que el mínim de població de Catalunya havia tingut lloc cap a començaments del segle XV, prop d'aquestes revisions; però l'escassa recuperació me'n fa dubtar. No es pot dir si el fogatge de 1497 marca el punt mínim, que es podria haver produït abans, cap a mitjans de segle o, amb més semblança a l'acabar la guerra civil; en tot cas no sembla que la segona desena del segle marqués el mínim demogràfic català medieval.¹¹⁴ Com deia en parlar de 1414, qualsevol recompte de població ha de ser recollit i valorat per millorar el nostre coneixement; però cal ser ben conscient de la fragilitat d'aquestes dades disperses.

c) Les cases taxades.

Als fogatges del segle XIV, els grans senyors feudals estan comptats com a cases taxades, o sigui com una xifra global que teòricament conté tots els focs sota el seu domini i que és la mateixa en tots els fogatges. Al fogatge de 1359 no trobem el concepte de "casa taxada" amb expressió dels seus focs, però hi ha una relació dels homes a cavall que han d'aportar els barons més importants "alguns per vigor del juhi de la cort, altres per avinença"; es tracta dels comtes d'Empúries, Osona (Bernat de Cabrera) Urgell, Prades i Pallars i dels vescomtes de Cardona, Rocabertí i Castellbò, a més de l'infant Ferran i el comte de Trastàmara.¹¹⁵ Al fogatge de 1360-1365 figuren com a cases taxades els vescomtats de Cardona i de Castellbò, el marquesat de Camarasa, el Gran Priorat de Catalunya i la Castellania d'Amposta de l'Orde

---

¹¹⁴ Al meu treball "La població catalana...", afirmava que el mínim devia correspondre a començament del segle XV. Ara, amb més dades i més reflexió, he de corregir aquestes afirmacions.

¹¹⁵ J.M. PONS GURI, *Un fogatjament...*, cit., p. 444. A més els focs dels dominis de Guillem Ramon de Montcada, Acard de Mur, Ramon d'Anglesola, Pere Galceran de Pinós, la baronia de Mataplana, Pere de Malany i Gastó de Montcada figuren en un bloc, però queda el dubte de si es tracta d'una taxa o bé de la suma dels focs dels pobles sota el domini de cadascun d'ells; *Ibidem*, pp. 446-447, 451-452, 457.

**LES CASES TAXADES I LA SEVA COMPARACIÓ
AMB EL FOGATGE DE 1378**

Cases taxades	1359 Taxes cavalls	1360 Taxes focs	1378 Taxes focs	1378 Focs	Focs per cavall	Focs taxa/ focs fogatge
Empúries	20	4600	4600	1	230,00	
Osona	20					
Urgell	20	4127		2060 aprox.	206,35	2,00
Prades	10	1600	1600		160,00	
Pallars	8	1355	1400			
Cardona	20	3500			175,00	
Rocafortí	8	1600	1600		200,00	
Castellbò	8	1500	1500		187,50	
infant Ferran (Tortosa)	12					
comte de Trastàmara	12					
Anglesola, Ramon de	1	540		263	540,00	2,05
Castellania d'Amposta		2700		1374		1,97
Gran Priorat		2281				
Marquesat		3300		700 aprox.		
Joan de Bellera		370		183		4,71
Abella, baronia		99		62		2,02
Erill, Arnau de		500		194		1,60
Peguera		110				2,58
Escornalbou, baronia		150				

¹ No donem les xifres de la casa de Cabrera perquè presenten massa problemes: en el fogatge de 1378 hi figuren 4071 o 4091 focs per la casa de Cabrera, però semblen provenir d'un recompte, no d'una taxa; en aquest cas el 1359 Bernat de Cabrera hauria estat molt més ben tractat que la resta de cases nobles. En canvi els focs d'Osona (els recuperats pel rei) eren 1625; però els 20 cavalls semblen haver estat la única contribució demanada a la casa de Cabrera.

de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem i els dominis dels comtes d'Urgell i de Pallars, la baronia d'Escornalbou, les cases d'Abella, de Ramon d'Anglesola, d'Arnau d'Erill, de Ramon de Peguera i de Joan de Bellera. Segurament hi haurien de constar els comtats d'Empúries i Peralada i part de la casa de Cabrera.¹¹⁶ Al fogatjament de 1378 les cases taxades s'havien reduït als comtes d'Empúries, Prades i Pallars i als vescomtes de Rocabertí, Cabrera i Castellbò.¹¹⁷ El resum de les dades sobre cases taxades es pot veure al quadre següent:¹¹⁸

Segons aquestes xifres, el nombre de focs taxats per cavall demandat en ajuda del rei aniria entre 160 al comte de Prades i 230 al d'Empúries.¹²⁰ Més interessant resulta la comparació entre les taxes i els focs del recompte de 1378: com a norma les taxes doblen els focs reals. La pregunta és si mai les taxes van respondre a la realitat: representaven la població d'abans de la Pesta Negra? és una possibilitat que no puc més que apuntar. L'evident és que no poden ser sumades a la resta de focs, com féu Iglésies,¹²¹ els resultats són encara més aberrants pel fet que les cases taxades tendeixen a concentrar-se a la Catalunya occidental, del Pirineu a la desembocadura de l'Ebre, i per tant, si s'accepten les xifres de les taxes, la població d'aquestes comarques apareix sobrevalorada: en el mapa d'Iglésies per vegueries, la de Tàrraga té la màxima densitat de població després de la de Barcelona; i en el de comarques la densitat de la Segarra només és sobrepassada pel Barcelonès, el Gironès i el Tarragonès.¹²² Aquest fals sobre poblament en els fogatges de 1358 i 1360-1365 té com a conseqüència que la caiguda posterior de la població sembli molt més forta del que degué ser en la realitat.

¹¹⁶ J. IGLÉSIES, *El fogaje...*, cit., pp. 280-281.

¹¹⁷ Cortes..., cit., Vol. IV, p. 181.

¹¹⁸ A més de les cites de les notes anteriors, les dades procedeixen de J. IGLÉSIES, *El fogaje...*, cit., pp. 280-288.

¹²⁰ L'excepció és Ramon d'Anglesola, obligat només a aportar un cavall per 540 focs, possiblement perquè en aquest moment una part de la casa d'Anglesola ja no estava en mans de l'hereu, que a més es trobava molt endeutat; BACH, *Bellpuig*, p. 43-47.

¹²¹ A pesar de que ell mateix advertia que "las tasas resultan muy altas en comparación con los detalles", J. IGLÉSIES, *El fogaje...*, cit., p. 283.

¹²² *Ibidem*, pp. 279 i 306 respectivament.

Per on cal continuar?

El meritori treball de donar a conèixer els fogatges, la tasca erudita d'estudiar els manuscrits i d'aclarir-ne la datació, la feina llarga i feixuga, però imprescindible, de localitzar els llocs foguejats (amb quines grafies, de vegades!), està feta gràcies a la dedicació de Bofarull i dels altres compiladors de les Cortes de los Antiguos Reinos de la Corona de Aragón, i més recentment de Pons Guri i d'Iglésies. Els intents d'aquest d'anar més enllà a partir d'un tractament global, portats a terme gràcies a una gran capacitat de treball i una total disposició de servei al país estan plens de plantejaments i de suggeriments interessants, però s'han de refer totalment. Les xifres i les descripcions avançades per Vicens i Nadal, i Vilar, les síntesis de Cabestany i Batlle,¹²³ oferien amb escreix allò que els coneixements de cada moment permetien saber des de la consciència de les mancances de la documentació disponible.

Després del reconeixement general del terreny, llegat inestimable dels autors citats, ara no és l'hora de síntesis que només poden ser repetitives, sinó de l'anàlisi. Els estudis puntuals anteriors són importants i necessaris i l'ajut procedent de l'inesperat biaix de la florida dels estudis sobre fiscalitat és molt prometedor.

Molt possiblement els resultats finals no oferiran una evolució massa diferent a la de les xifres avançades per Nadal, però podran ser més segurs i matisats.

L'estudi de la població ha de continuar tenint els fogatges com a pilar principal; totes les altres dades que es puguin obtenir els han de tenir com a punt de referència. Caldria per tant, com a primera eina, disposar d'una edició del material dels fogatges, lloc per lloc i comarca per comarca, que

¹²³ J. VICENS VIVES (amb la col·laboració de J. NADAL OLLER), *Manual de Historia Económica de España*, Barcelona, ed. Teide, 1959, pp. 163-169 (pàgines redactades segurament per Jordi Nadal); també J. NADAL, *La población española*. Barcelona, ed. Ariel, 1976, p. 66 (la primera edició és de 1966, la darrera de 1996); ID., *La población...*, cit., p. 62; P. VILAR, «Le déclin catalan du Bas Moyen-Âge. Hypothèses sur sa chronologie», *Estudios de Historia Moderna*, VI (1956-1959 [1960]), pp. 2-68, especialment les pp. 4-8. Insertat a ID., *Catalunya dins l'Espanya moderna recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, Vol. II: *El medi històric*. Barcelona, 1964 (ed. original francesa de 1962), pp. 147-151; republicat en ID., *Crecimiento y desarrollo*, Barcelona, ed. Ariel, 1964. J.F. CABESTANY, *La crisi...*, cit., y *L'evolució demogràfica...*, cit.; C. BATLLE, *L'expansió baixmedieval, segles XIII-XIV*, Vol. III de P. VILAR, *Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1988, pp. 85-92 i 251-257.

facilités les comparacions. Per 1497 i 1515 aquesta edició està disponible; només falta fer-la pels fogatjaments del segle XIV.

Aquesta publicació és desitjable, però no indispensable ni sobretot suficient. Per avançar en el coneixement de l'evolució de la població, s'han de deixar de moment les xifres globals, massa heterogènies i s'ha de fer un treball de crítica a nivell abastable. Les grans xifres són l'equivalent de l'arqueologia extensiva, que dóna una idea general del paisatge arqueològic; ara cal continuar amb la prospecció detallada. Per això, en el camp demogràfic, la comarca és en principi l'àmbit més convenient. Només quan disposem d'estudis comarcals suficients es podrà pensar en anar més endavant.

Restituir les xifres de la població catalana en els diferents moments és una tasca impossible: sempre s'haurà d'acudir a aproximacions més o menys grolleres. Sóc en canvi més optimista pel que fa a conèixer l'evolució de la població; el mètode més adient és al meu entendre l'estudi dels "pobles en fogatges contigus" (PFC), o sigui la comparació tenint només en compte els pobles que es poden trobar en els dos fogatges per a utilitzar-los com a *proxy* de l'evolució de la població; com que els PFC varien en cada comparació serà bo controlar aquestes comparacions amb els "pobles en tots els fogatges" (PTF):¹²⁴ cap dels dos indicadors no és perfecte; el primer ofereix comparacions més àmplies, però que poden resultar esbiaixades si la base de comparació entre els fogatges varia massa; el principal problema del segon és, a la inversa, que per algunes comarques la base pot ser massa minsa. Si comarca a comarca podem trobar un grup representatiu de pobles que apareguin en els fogatges successius i, encara millor, en tots els fogatges, podrem obtenir un esbós de l'evolució de la població que després, en un exercici més arriscat, podrà potser permetre reconstruir endarrera la població des dels recomptes considerats segurs.¹²⁵

Fins i tot deixant de banda aquesta darrera acrobàcia, els problemes que planteja la proposta són prou importants. De primer la determinació del poble: terme municipal, parròquia, entitat de població? La divisió municipal actual no serveix per culpa de l'excessiva agregació que s'ha fet a la recerca

¹²⁴ Vaig plantejar i provar aquest segon mètode a G. FELIU, La població..., cit.

¹²⁵ De tota manera no s'ha de perdre de vista que aquest exercici és arriscat fins i tot per passar dels primers censos moderns del segle XIX al cens de Floridablanca.

d'entitats municipals econòmicament viables. Es pot utilitzar amb certa comoditat la divisió existent als anys cinquantes, que és la que figura a la primera edició de la Gran Enciclopèdia Catalana i també a la segona edició del Diccionari nomenclàtor de pobles i poblats de Catalunya¹²⁶ i que és la que utilitzà Pierre Vilar en publicar el resum dels censos del segle XVIII.¹²⁷ Encara que aquesta divisió municipal és possiblement la més apta i còmoda, no s'ha de deixar de banda la possibilitat de treballar amb entitats menors: sovint aquestes surten a més fogatges que no pas el municipi sencer. El problema afegit és que no sempre sabem si les entitats menors estan o no incloses en el municipi: només un treball atent pot permetre valorar aquest punt.

La comparació dels PFC i dels PTF permetria disposar d'una bona base de comparació sinó fossin dos problemes més. El primer, els despoblats i els pobles nous: ni uns ni altres no formen part dels grups a comparar; per tant qualsevol comparació es veu perjudicada en contra dels fogatges on constin pobles després despoblats o pobles nous. Per l'edat mitjana això vol dir que la diferència entre els primers i els darrers recomptes és més gran que la que expressa la comparació dels PFC i dels PTF.

El darrer (i més irresoluble) problema és el dels habitants per foc. Em sembla inútil discutir si és millor aplicar un coeficient 4, 4,5, 5 o qualsevol altre: el nombre mitjà d'habitants per foc variava en l'espai i en el temps. En l'espai: tot indica que el nombre d'habitants per casa era més gran en les zones de muntanya que en les terres baixes, al camp que a la ciutat. Sobretot en el cas dels Pirineus la qüestió es complica pel fet que un foc podia comprendre més d'una casa. En el temps: no hi ha cap dubte que el nombre d'habitants per foc era inferior l'endemà d'una epidèmia ni de que l'augment de població es produïa a l'interior de les cases abans de manifestar-se en l'augment del nombre de focs. Em sembla, per tant, que el millor és de moment no anar més enllà del nombre de focs.

---

¹²⁶ CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, *Diccionari nomenclàtor de pobles i poblats de Catalunya*, Ed. Aedos ², 1964.

¹²⁷ P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya...*, cit., Vol. III: *Les transformacions agràries del segle XVIII català; de l'impuls de les forces productives a la formació d'una burgesia nova*. Barcelona, ed. 62, 1965, pp. 141-181.

Aquests entrebancs són importants i no poden ser deixats de banda, però tampoc no poden ser una justificació còmoda de la inactivitat. Al cap i a la fi, un problema plantejat és un problema en vies de solució i no hi ha cap treball històric, ni demogràfic, per maldestre que sigui, que no tingui alguna cosa d'aprofitable pels estudiosos posteriors.